
Akụkọneegwu Na Ndụ Ndị Igbo

Anselm Nnamdi Achebe & Samuel Emeka Orji

Department of Linguistics/Igbo

Chukwuemeka Odumegwu Ojukwu University

Igbariam Campus

anselmnnamdiachebe@mail.com, Orjiemeka2011@mail.com

Ụmịedemede

Otu ihe doro anya bụ na akụkọ mba/agburu ọbụla, dị n' ụwa, sitere n'agumagu ha. Etu a, ka ọ dị n'ebe agburu Igbo nọ. Akụkọneegwu bụ akụkọ e tinyere n'ụdị egwu were ziputa. O so n'ime otu ụzọ mba si egosiputa akparamaagwa dị iche iche ọhaneze na-akpagasi n'obodo. Ndị Igbo bụ ndị bi n'owuwa anyanwu nke mba Naijiria. Ha bụ agburu na-ejikari ojii, gbaa di mkpa ma nwee nnukwu egbugbere onu. Ebumnobi nchocha a, bụ itule akukoneegwu na ndu ndi Igbo ma si etu ahụ kwalite agumagu onu Igbo nke akukoneegwu bụ otu n'ime ha. Iji mee ka nchocha a nye ihe a choro, nchocha a gbasoro atutu kiritikal Diskosu Analisisi. Site n'inyocha akukoneegwu ufodu ndi Igbo, a choputara na akukoneegwu bara otutu uru na ndu ndi Igbo. Ufodu uru ndi ahụ gunyere ndi a: Ọ bụ ụzọ e si agwa ndi mmadu ihe ojoo ha na-eme ka ha si na ya wee wezuga onwe ha. Akukoneegwu na-eme ka mmadu mara ihe mere unyaa, nke na-eme ugbua, na nke nwere ike ime echi. Na nchikota, nchocha a tutara arọ ka a na-enwe ogbakọ ndi akukoneegwu kwa mgbe kwa mgbe, iji si etu a, na-atute odinaala ndi Igbo. N'otu aka ahukwa, nchocha a ziputakwara arọ ozo site n'ikwu na ọ di mkpa ka nwaala Igbo ọbula gbaa mbọ ole o nwere ike n'itunye utu nke ya

n'ụdi ọbụla iji kwalite ma mee ka akụkoneegwu n'obibi ndụ ndi igbo buru akwaa akwuru n'ala Igbo nakwaa mba uwa gbaa gburu gburu.

Mgbakwasị Isiokwu

Agumagu bu enyo e ji ahụ ndụ ndi nọ n'obodo. Agumagu bidoro kemgbe ndụ ndi Igbo ji bido. E nwere ike sika na agumagu bu ihe ndi e cheputara echeputa gbasara ndụ n'ime uwa nke anyi na-ahụ anya na nke anyi anaghi ahụ anya bu nke e ji asusu n'uzo ekwumekwu, ederede na mmeghari ahụ were eziputa n'udi akuko, abụ, ejije ma burukwa nke e ji asusu nka choo mma n'uzo puru iche. E kere ya uzo abuo; ha gunyere agumagu odinaala na agumagu edereede.

O bibia ndi ocha bira n'ala Igbo butere nnukwu ogbaaghara n'omenaala na obibi ndu ndi Igbo. N'oge gboo tupu ndi ocha abia, o bu agumagu odinaala ka ndi Igbo nwere. Agumagu odinaala ndi Igbo na-egosi nharu uwa ndi Igbo. Ebe agumagu ndi ocha na-egosi maka ndu ndi ocha na omenaala ha. Odee agumagu anaghi ede agumagu naani maka iji kpata ego kama odee nwere nnukwu oru nke bu igosiputa ka ndi si ebi, ihe ndi ha kporo asi na ihe ndi ha haru n'anya. A na-ahuta ya dika onye na-akwa maka ndu, ka ndi si ebi ndu n'ebe ndi uwa no, nke a ga-eme ka ndi oguu were mata ihe na-eme n'okirikiri ha.

Site na nkowaputa ndi a, o na-egosi na agumagu odinaala di okputorokpu ma buru nke si n'aka fere n'aka wee ruo anyi aka, nke e ji onu ako iji chekwaa omenaala na obibi ndu ndi Igbo. Agumagu odinaala nwere ngalaba ato ndi a; akuko, ejije na abu. Akukoneegwu Mike Ejeagha so n'ime agumagu ndi ahụ a na-ekwu maka ya. Egwu Mike Ejeagha malitere ka a luhara agha Biafara n'afọ 1970. O dighi onye/ndi Mike Ejeagha bu n'uche wee tie egwu ya. Ihe o na-eme bu ka onye nwere uche muru ihe site n'egwu ya. Nke a mekwara ka o

metuta aka n'ihe niile mere eme nakwa ndi ga-eme n'odinihu n'ime egwu ya. O bu iji mee ka onye nwere ako na uche, na-etinye aka n'ihe ojoo wepu aka enwe n'ofe tupu oghoo aka mmadu. Ebe Ibealoke Chukwukaoziri malitere iti egwu ya site n'ezu mkpughe o nwetere n'aka onye omumu n'ulo ekpere. O bu otiegwu na-agbasi mbu ike ma kpebie inweta ihe o choro site n'iti egwu. O malitere iti egwu n'afa 1985. O so na ndi a mama ji egwu odinaala akwalite omenaala na nharu uwa ndi Igbo. Ufodu egwu ya gunyere ndi a: Perikoma, Obidi aru ka Mkpume, Otenkwu, Dinta, Anya ga-elibe mma, Ife onye na-eme wdg. Egwu ndi a niile na-egosicha ihe Igbo jiri buru Igbo. Mike na Ibealoke si n'egwu ha egosi mmadu ihe omimi di na ndu. Ihe mere ufodu ji aga n'ahu ufodu na-alaghachi azu.

Mana na-agbanyeghi na egwu odinaala Igbo di iche iche di ka Mike na Ibealoke na-aru aka n'akuku ndu ndi Igbo niile, otutu onuogu ndi Igbo ahutabeghi mkpa o di ijidesi omenaala ha ike, kama ha na-ahu egwu odinaala ka ihe na-abaghi uru na ihe e nweghi oganihu o na-eweta na ndu ndi Igbo. Nke a mere o na-abu oge ufodu onye Igbo choo i gwa gi na okwu i na-ekwu e nweghi isi, o si na "i na-ako akuko Mike Ejeagha". Nke a na-egosi otu ufodu ndi si were akukonegwu. Onodu di etu a, ma o buru na-elebaghi anya, ga-etinye omenaala Igbo n'onu onwu okachasi akukonegwu. Nchocha a na-eme ka ohaneze okachasi ndi Igbo mata na akukonegwu bu ihe a na-arutuaka bu usoro ndu ndi Igbo. Iji naputa maabu mee ka omenaala ndi ocha ghara inochi omenaala Igbo, ufodu ndi guru nnukwu akwukwo di ka Ogbalu na Ejiofor (1984), Hahn-Waanders (1990) wdg a guola maka omenaala Igbo ma detukwaa ya edetu. Ha atoola ntoala omenaala Igbo maka ndi Igbo ma weputakwa ntoala maka ndi nwere mmasi n'ihe omumu Igbo. Omenaala Igbo zuru oke ka nke ndi ocha. N'egwu iji maatu ndi Igbo na-eledakari egwu odinaala, chefuo na egwu bu otu n'ime omenaala nke o bu oru ha

ichekwa ya. Nchọcha a, zọpuru njem itule akukoneegwu na ndu ndi igbo, iji kpoghachite/dota uche nne na nna, ndi ntorobia, umaka, goomentị, ndi okammuta na ngalaba ozo di iche iche na Igbo niile gbaa gburugburu mkpa o di imata n'akukoneegwu nwere nnukwu oru o na-arụ na ndu ndi Igbo, ma soro mee ka uwa mata maka ha, maka na a na-esi n'ulo mara mma puta ezi.

Akukoneegwu na obibi ndu ndi Igbo bu ihe dirila okputorokpu, mana kemgbe ndi ocha jiri bia n'ala Igbo, ufodu ndi Igbo leghaara agumagu odinaala, obibi ndu na omenaala ha anya wee gbasowazie obibi ndu ndi ocha. Agwa ojoo ufodu ndi Igbo na-akpaso omenaala ha, okachasi akukoneegwu na-echusi ndi Igbo gurụ akwukwo ura ike. N'ebe ndi Igbo no, egwu odinaala bu ihe mgbe gboo/ochie nke na-enweghi utọ egwu ogbo a no na ya ugbu a. Ewezuga nke a, imirikiti onuogu Igbo enweghi nkwenye n'akukoneegwu na-akuzi maka ndu na obibi ya. O bu nke a mere o na-abu oge ufodu onye Igbo choo i gwa gi na okwu i na-ekwu enweghi isi, o si na" i na-ako akuko Mike Ejeagha". Nke a putara na o nweghi ihe bara uru onye ahụ na-ekwu. Iji wee woghachi/kwusi udi agwa ndi Igbo na-akpaso omaricha omenaala Eke kere uwa nyere ha, egwu odinaala Igbo, kwesiri ka e lebaa ya anya.

Ndi Igbo

Ndi Igbo bu ndi bi n'owuwa anyanwu nke Najirija. Ha bu ndi na-ejikari oji, gbaa dimkpa ma nweekwa nnukwu egbugbereonu. Ha bu ndi e ji igba mbọ were mara. Dika Anozie (2005:19) kwuru na "ndi Igbo bu ndi e ji irusi oru ike were mara, tinyere na ha bu ndi na-agbali ibute agba enyi n'ihe ọla ha na-eme". O kwara na ebe ndi Igbo bu ndi na-arusi oru ike, ha nwere ike iru udi oru obula iji nyere obibi ndu aka na-atughi ujọ maka ada. O bu ya mere na o nweghi akuku uwa niile i gara i gaghị enweta onye Igbo. N'ih i oke igba mbọ ndi Igbo, otutu oge, ufodu na-anọ ebe ha gara

achunta ego ruo ulo, birikwa ma werikwa ya dika be ha, udi omume a a dighi mma. Ndi Igbo bu ndi a maara dika ndi a naghị echefu ezinaulo ha. O bu nke a mere na onye Igbo na-ezilata ego a ga-eji ruoro ya ulo n'ihu na anaghi akpa aku enwe be.

Echiegu (1984:7-8) kowara ndi Igbo dika, "Agburu noro onwe ha nwere omenaala na uzọ obibi ndu nke ha". Ihe nke a putara bu na a si na obibi ndu metutara omenaala, i mara na ometutara otutu ihe tinyere ka ha siri malite, udi ndu ha na-ebi, ihe ha na-eme, udi ekike maobu uwe ha na-eyi, udi egwu ha, udi nri ha na-eri, mmekorita di n'etiti mmadu na ibe ya, otu ha si eche echiche nakwa otu ha siri kwuru mgbe obibi ndu ha na ndi mba ozọ zuru.

Ebe ndi Igbo bi

Ndi Igbo bi site ebe mmiri na-ezo hinne wee ruo ebe o na-ezo obere. Nke a mere ka otutu buru ndi a ga-asị bi n'etiti oke osisi, ufodu bukwaru ndi bi n'Ozara. Bido na nnukwu anyim atlantik wee gbagobe, nnukwu mmiri na-ezo, oke anwu na-ekekwa, nke a mere okotoko ohia di n'ala ebe ahụ. O mekwara ka ndi Igbo bi n'ebe a sachaputa ebe ha wuru ulo biri n'obodo n'obodo. A gamie n'ugwu n'ugwu, abanye n'ebe mmiri na-adighi ezo kari nke mere ka ala buru ozara ozara. Ndi Igbo bi n'ebe a dika Rivers gabazie ruo Enugu, Nsukka, Abakaliki na Afikpo bu ndi a ga-asị bi n'ozara. Nke a aputaghi na-e nweghi ohia n'ebe ndi a. E nwere ohia kwukolatara onu ebe ufodu ma ihe ka n'uba bu aja ma ahia ndi ozọ nke e ji akpo ala di otu a ala ozara.

Agugu (2006:5) n'uzo nke ya kowara ma chikota obodo ndi a: Abia, Anambra, Ebonyi, Enugu, Imo na ha bu ebe ndi Igbo bi. Ha metutakwara ufodu obodo na Steeti ndi a: Delta, Akwa Ibom na Rivers. Dika anyi maara na ndi Igbo bu ndi bigasi n'obodo dijiche iche di na Najirja nakwa mba ofesi mana ebe a ga-ewere dika

ala Igbo bụ ebe ndị a arugasiri aka, ebe ahụ ka a maara dika ala Igbo kpomkwem.

Onwuejeogwu (2002:vii) kowara si:

Ala Igbo dika nke sitere n'Agbo na Kwale di na Steeti Delta gbadaa Ahuda, Diobu, Ikwere na Umabana ndi di na mpaghara Port-Harcourt Ala Igbo gafetakwara Aruchukwu nke di n'Abia Steeti ruo Afikpo na Isiagu nke Ebonyi Steeti. Ebe a ka o sikwara gbago Nsukka, Nzam ndi di n'ugwu ala Igbo garuo. Izii, Ikwo na Ezaa ndi bi n'Abakaliki. Ndi mebere etiti ala Igbo bu Oka, Onicha, Enugwu, Agbaja, Ezeagu, Udi, Nkanu, Ogwu na Okigwe.

A bja na Steeti ndi di n'ala Igbo, e nwere ebe mmiri na-ezokabe nakwa ebe mmiri anaghi ezokabe. Ndi na-enwe oke mmiri ozuzo dika Imo, Delta, Rivers na-akoputakarị ihe oriri ndi a: ji, akpu, ede, oka wdg. N'aka nke ozo, ndi bi ebe mmiri anaghi ezokari dika Enugwu, Ebonyi na-akoputa ahuekere, osikapa, jinwanna wdg. Ndi bi n'ebe mmiri anaghi ezokabe nwekawara ozara, nke a mere ka ha na-abukari dinta.

Akukoneegwu Na Ndu Ndi Igbo

Akukoneegwu bu otu uzọ ndi Igbo si enye onwe ha obi anuri. O bukwa uzọ ha si egosiputa akparamaagwa di iche iche ndi mmadu na-akpagasi. O nwere ike ibu ihe mere mgbe gboo, maobu nke mere ugbo a maobukwanu nke a turu anya ga-eme n'odinihu. O bukwa uzọ esi agwa ndi mmadu ihe ojoo ha mere, ka ha si n'ihe ojoo ha na-eme puta, maobu ihe ojoo mere mmadu ka ndi ozo si na ya muta ihe. N'udi akuko a, a na-enwe onye na-aguputa na ndi na-ekwe ya ekwe. Ufodu ndi eji akukoneegwu a mara n'ala Igbo niile gunyere ndi a: Moroko Nwammaduka, Mike Ejeagha, Ibealoke Chukwukaoziri, Ozoemena Nwa Nsugbe, Obiligbo, Okonkwo Asaa Naabo 77 wdg.

N'uzo di nkenke akukoneegwu na-arụ aka na nkwenye ndi Igbo. N'agwa ndi Igbo, Isiechei (1977:24) chọputara na ndi Igbo bu ndi kwneyesiri ike ike na Chukwu. Isiechei kwutere nke a n'ihina otutu akukoneegwu ndi Igbo na-egosi nkwenye ndi ahụ. Ndi Igbo kwenyere na Chi kasi chi niile.

Oguu akukoneegwu Ifeanyi Okafor n'egwu ya siri "Chineke bu okasi okasi". O gakwara n'ihu n'egwu ya tinyekwa na "Ife obuna i na-eme n'enu uwa, o bu Chukwu na-edu gi". Nkwa a di n'elu na-egosi etu ndi Igbo si elegara Chukwu anya na ndu na n'ihe obula ha na-eme. Ha kwenyeshi ike n'ihe obula mmadu na-eme n'ua a, bu Chukwu na-edu ya. Chineke ghotara uwa karia ihe niile di ndu. Nkwenye a ka Obiligbo kwara otu n'ime egwu ya oge o siri "o nwere onye maalu uwa ofoma-o, Noo so Chukwu maalia, unu makwaali noo kwanu Chukwu ka anyi na-agbali odibo." N'ebe a, Obiligbo gosiri ndi Igbo dika ndi kwenyere na ha bu ndi ozi/odibo Chineke. Kwenyesie ike na o bu nna ukwu ahụ bu Chukwu mazuru ihe niile. Ndi Igbo na-egosi nkwenye a site n'aha ha na-aza dika Onyemaechi, Chikodili, Chukwma, Chikwado, aha ndi a niile na-egosi n'ihe obula di n'aka Chukwu.

Baseden (1982:117) n'otu aka ahụ chọputakwara na ndi Igbo kwenyeshi ike na Chi Chikacha chi niile ma na-akpachapukwa anya na chi ndi ha ahughị anya. Nke a mere Ejiofor (1984:202) jiri kwuo na ndi Igbo na-ahanye onodu gbara ghari n'aka Chineke maobu n'aka nna nna anyi ochie nwuru anwu. Ha na-achuru chi/muo ndi a aja maka na aja nwere nnukwu oru o na-arụ na ndu mmadu na obodo. Mike Ejegha n'egwu o kporo Omekaagu ruturu aka n'okpurukpu ihe ato , nke gunyere ndi a: Igbo ekwenyeghi/anabataghi I were ihe ruru Okeke nye Okafor n'udi ihunanya maobu ihe ozo. Oke obula, maobu n'ezinaulo maobu n'obodo nwere onye o rubere. N'agbanyeghi onodu onye ahụ, ma a kporo ya asi, ma a huru ya n'anya. Ma o bu nwata ma o bu okenye.

Nke a na-akwalite udo, ihunanya na mmepe obodo. O si etu a ziputa ya n'egwu o kporo Omekagu.

Okwazi ife jogbulu onwe ya
Na mmadu ga-afu oke lulu onye ozọ
O welu ya jee nye onye
O sili na ya fulu n'anya
Nna Omekaagu nekata nekata nekata
Fu na ya ekwebego ukwe una
O kpokuo ndi ichie ya na ya so achị obodo
Si fa na ya ga-echikwa ofu nwa ya echichi
Ka o ga-abu ubosi a chorọ nwoke ma afuro, o buru
ya nochiri anya
Ndi o kpokobara we juzie ya kedu onye
I na-achọ ichi ya bu echichi
Na I nwelu umuaka nwoke abuo
O si fa na o bu nwa ya nke odudu a na-akpo
Omekaagu
Ufodu ndi obodo wee iwe, ufodu wee naba
O na-ayo fa, kpoghachiee fa azu
Fa wee si na fa afunuro ebe ji na-esi n'ike epu ome
Ka o si buru nwatakili ka a ga-echi echichi?
Ma nke okenye anodu ...

Na nkebita egwu ndi a di n'elu, minstrel Ejegha na-akpo oku ofo na ogu (ikwuba aka oto) na ndu mmadu n'ihe obula o na-eme. Onyeisi igosi no bu ya bu isi mgbe niile maobu anataghi aro ndi ya na ya di aru oru ezighi ezi. Egwu a, gosikwara agburu Igbo dika ndi anabataghi ochichi aka ike. Igbo bu agburu kwenyesiri ike na otu osisi anaghi eme ohia. Ozọ buru na ochichi onye kwuo ya di ha n'obara. O bu n'ih ike a mere ndi ichie ndi ji gbaa iwe hapu eze (nna Omekaagu) oge ha tutara eze ezigbo aro ihe a ga-eme dika o

siri di n'omenaala, eze gbaa isi akwara na o bu nke ya kwuru ga-
emeriri. Nkebita ahiri egwu a na-esote bu etu minstrel Ejeagha si
ziputa ya:

Fa wee kpoo nna Omekaagu wee si ya na
Fa agaghi anokwa emee ife di otu a
Ya onwe ya, wekwazie iwe si kama
O ga-abu na ya amachi Omekaagu
Ife di abuo ofu emee
O wee mekata mekata wee buru ubochi eke
Nna Omekaagu wee kpoo Omakaagu
Wee kechasia ya ekike a na-eke nwa eze
Wee kechasia ya bu ekike wee duru ya dukwasa
n'elu inyinya

O nweghi onye uwa ya maobu onodu ya kacha njo n'uwa. A maka
onodu mmadu no na ya, o nweriri onye o ka mma. Igbo nwere
nkwenye a nihina uwa a naghie ezu oke. Ihe na-akpa ogaranya,
abughi na-akpa ogbenye. Onodu mmadu no si na o dighi ya mma,
nwere ndi na-ekpere ekpere ka ha rute ebe ahụ. O bu udi nkwenye
a, ka Minstrel Ejeagha ziputara n'egwu o kporo Odogwu Na-Ari
Enu, ebe o koru akuko maka otu nwoke choru iga gbuo onwe ya
n'udi na uwa nke ya puru iche, ruzie ebe ahụ, hu ihe riri ya onu, o
were oso gbaghachi. Etu a ka Minstrel Ejeagh si ziputa ya n'egwu
ya:

O ruzie n'elu osisi ahụ
Wee were udo a o ji n'aka kenye n'osisi
O choru iji mee alu o choru ime
Mgbugbo osisi wee si ebe afu rekalu daa
Danye n'uju di n'ebe afu, wee dakanye n'ite
Ya onwe ya na-eje , amarọ na
O nwere mekata mekata ka mmadd noro ebe afu

Ofu onu wee nọrọ na nya bụ uju we raa
Odogwu na-alienu ndele, odogwu na-alienu ndele
Nekwa m adagbukwana m ndele ebe nọ n'ite na-echi m
Wee juọ nwngulọ ọ gini ka ọ nọ ebe afu eme?
Nwagulo juọ ya ọ gini ka ọ chotakwanuru ebe afu?
O wee si nwagulo na nsogbu diri ya n'uwa riece nne
Nwangwulo nekata anya nekata ya anya
Si ya na ọ na-ezuzu ezu, juọ ya
O bu ngi kere onwe gi?

Ilogu (1985:31) chọputara na Igbo kwenyekwara n'obere chi dika arusi na umu chi ndi ozo ahughi anya. Nuru uwa Igbo ndi a, ka seven –seven (Okonkwo asaanabo) kowara ebe o guru maka Long John na nwoke na-ere anyinya igwe. Long John ejeghi akwukwo, gaa zuta igwe, o maghi na a na-enye resit. Ka o no n'uzo n'ala be ya, onye rebere ya anyinya igwe bia jide ya na o zuru ohi anyianya igwe. Ka ndi uweojii na ndi mmadu gbaputara i ma ihe na-eme. Long John na onye rebere ya igwe, korọ ihe na-ese. Oge ha abuo kochara ihe na-ese, onye uweojii gwara Long John ka o weputa resit o ji zuo igwe, o nweghike, a si ya dute onye akaebe.

Long John si: *“okpukporo ana anyi no n'enu ya gbaa witinesi-o, Raund abautu anyi na-ene anya, Biko gbaa witinesi-o, Ukwu mangoro anyi kwu n'ihu ya, Biko gbaa witines-o”*. N'ihina Long John enwegh resit maobu onye akaebe, onye uweojii were igwe ahụ nyeghachi onye na-ere igwe, tuọ Long John mkporo. Oge onye na-ere igwe kpu igwe ahụ na-alaghachi n'onu, chi di iche iche Long John kpokuru, gbatara ya ogu (witines) etu o siri kpokuo ha. Onye na-ere igwe ka ihe mberede okporouzo gburu n'ebe ahụ onye uweojii no nyechighaa ya igwe. Mana o nweghi ihe mere igwe. Ka onye uweoji huru ihe merenu, o kpoputara Long John n'ulo mporo buru igwe ya bunye ya n'ihina ihe Long John korọ ka o gbara ya

akaebe, agbaala ya. Morroco Mmaduka n'otu aka ahụ, korọ akuko maka umunne abuo, Ikpeamaonwu na Okechukwu. Nke nwata bu Ikpeamaonwu kpatara ego na-enyere nwanne ya nke nnukwu aka ka o nwee ego, mana o maghi na o na-enwere ya anyaukwu maka na o ka ya jide ego. Okechukwu gara dibia gwota ogwu ka o gbuo nwanne ya nke obere kpakorọ akunauba ya. Oge o ji ogwu alata, ugboala o ji ala nwere ihe mberede. O buru naani Okechukwu nwuru na ya. Ikpeamaonwu nwanne ya, na-ebe akwa, na-amaghi na o bu ya ka chi gbaara ogu. Akuko ndi a dabara na nkwenye Achebe (1976:) na Ogblu (n.d :56) na-ebe ha ruturu aka na ugwo oru onye na-abia dika o siri ruo.

Otu ndi Igbo si were nwa n'ala Igbo, ka a na-ahuta site n'aha Igbo ha na-aba nwa ha dika Giniakanwa, Onochie, Nwakaego, Nwabugwu dgz. N'ikwu eziokwu, imuta nwa bu isi sekpu nti ndi Igbo ji alu nwaanyi. Ogbalu (nd:9) siri na inwe otutu nwaanyi na umuaka, aburula nnukwu akunauba e ji aka. N'ebe onye Igbo no, nwaanyi na-amutaghi nwa, abughi nwaanyi. O buru na nwaanyi muo nwa, o na-abu nnuku ihe onu. Ubesie (1978:66) siri, "Amuo nwatakiri, o bewe akwa, umunwaanyi no ebe a uru nwa, amalite tiwe mkpu onu, ka ndi mmadu wee mata na agbatala ndu." Onu na erimeri na-esochi obibia nwa ohuru n'ezinaulo. Ndi enyi na agbataobi na-agbata iso nwee onu. Bido n'oge a, nwaanyi muru nwa na-ezu ike nke akpo omugwo na-ewe izu Igbo asaa, iji nokwata maka ihe o gabigara. A gaghie e ji ego tunyere mkpa nwa na alumu alu di n'ala Igbo. Ihe ndi a niile e lebara anya, ka ndi akukonegwu na-egosi ma na-ehekwa ka ogbo na-abia abia soro hu, mata mkpa o di na otu ndi Igbo siri were ya n'obibi ndu ha.

Nchịkọta

Ndị ọgụu akụkọneegwu bụ ndị nchekwa agụmagu ọnu agburu ha. Etu a ka ọ dị n'ebe ndị Igbo nọ. Nke a kwadoro echiche Mbanugo (2000) ebe ọ siri na egwu ndị na-egosi ihe ndị kwenyere n'obodo. Nke a na-egosi na nkụ dị na mba, na-eghere mba nri. Nchọcha a, emeela ka anyị mata na akụkọneegwu na-arụ ọtutụ ọrụ na ndụ ndị Igbo dika : Ụzọ e si agwa ndị mmadu ihe ojoo ha na-eme, ka ha si na ya wezuga onwe ha. Akụkọneegwu na-eziputa ihe mere mmadu ka ndị ozo si na ya muru akọ. Akụkọneegwu na-eme ka onye chere na ụwa nke ya agwula, chegharia echiche azu mata na olileanya ka di.

Ndị Igbo na-asị onye a turu ilu kowaara, ya mara na ego e ji luo nne ya dara mmirir. Ya bu dika anyi choputarala na akukoneegwu na-arụ nnukwu ọrụ site n'igosi ndu ndi Igbo n'udi obula, o kwesiri ma dikwa ezigbo mkpa anyi bu ndi Igbo ichowa ewu ojii n'ehihie ka chi ghara ijikwu anyi. Nleghaghara na nleda anya Igbo leghara asusu ha, ebuterela ha ndola aka elekere azu. Nke a mere ufodo Thomas (ndi oruka) ji ewe akukoneegwu ka ihe na-enwghi uru maobu aka o na-enye n'agamnihu na obibi ndu ndi Igbo nke kpatara ufodu ji ewere akuko Mike Ejeagha, ka akuko onye eriri eri maobu onye amaghi ihe o na-ekwu. Chinagorom 2005 Ebe echi di ime, taa bu gboo, ka anyi werenu obi ahụ anyi ji chekwaa onwe n'oge agha gaa n'ihu. Agburu Igbo bu agburu Chineke chorọmma site n'onyinye na ekereoma di iche iche putara ihe nke egwu bu otu n'ime ha, makana o bu nke ndi nwe ka ji ha ji aba.

Na mmechi, site n'ihe nwachocha choputara, o turu aro ka ndi Igbo na-ege akukoneegwu nke oma iji ghota ihe o na-akowa, ghara ihu ya ka akuko ajambene. Goomenti ga-agba mbọ mee ka ministiri na-ahụ maka mmuta nye asusu Igbo nke akukoneewu di ime ya, onodu kwesiri ya n'ihe omumu ha, okachasi na primari na

koleji. Nke a ga-enye ohere ka ndi mmadu mata n'oge maka oru|uru akukoneegwu bara.

Daalnu !

Edensibia

- Achebe, C. (1999). *Echi Di ime:Taa Bu Gboo*. Odenigbo Series Owere: Assumpta Press
- Achebe, C,(1985). *Chi Image in Igbo Folktales*. In morning Yet creation. London: Heinemann Education Books.
- Anene, R.C (2005). *Oja dufuo dike*. Onitsha : Elites.
- Anozie, C C.(2007). *Uche Bu Akpa*. Onitsha : Versity Publishing Company Limited.
- Anozie, C.C(2007) . *Uche bu Akpa*. Onitaha: Versity Publishing Company Limited.
- Anyanwu, C.U (2005). *Abakaliki: A Bonafide Dialect of the Igbo Language*. *Nsukka Journal of African Language and Linguistics (NJALL)* Agba nke abuo. Ihu 1-5.
- Chinagorom, L.C (2001) *Ibite Na irọ mkpuruokwu N'asusu Igbo*. (QNOI, No 4:6-7)
- Chinagorom, L.C(2005). *Odenigbo: A linguistico-Cultural Revolution*. JONLAC, Vol.7:124-129
- Chukwezie, A.B. (1988). *Ako Bu Ndu*. Lagos: Longman.
- Ejeagha, M.N (2024) *Oral Interview with Minstrel*
- Igbokwe, C. (1992). *Ogbu Mmadu Ndu Na-Agu*. Owerri: Ithem Davis.
- Mbanugo, C.E (2000). *Transmission of Tradition Through Choral Music: A study of selected Nigerian church culture*. *Unizik Journal of Humanities*, Vol, 2 pg 53-62
- Nwozuzu, (2015) *Dialect of Igbo Language*. Nsukka: University of Nigeria Press Limited.
- Ogbalu, F.C (1981). *Ndu Na Omenaala Ndi Igbo*. Onitsha: University Publishers.